

ЦІНИ НА ХЛІБ ТА КУПІВЕЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ І СВІТІ

О.В. Бокій, к.е.н., н.с.,
Відділ економічних досліджень,
Інститут продовольчих ресурсів НААН

Досліджено цінову ситуацію на ринку хлібобулочних виробів. Розглянуто умови реалізації соціальної хлібобулочної продукції в Україні, відмінність цін на аналогічну продукцію у торговельних мережах. Досліджено динаміку цін у ланцюгу «зерно – борошно – хліб», виявлено економіко-організаційні неузгодженості. Проаналізовано ціни на зерно, борошно, хліб, їх співвідношення в Україні й інших країнах світу. Досліджено тренд цін на хлібобулочні вироби після скасування державного регулювання. Проведено порівняння заробітної плати, цін на хліб і купівельної спроможності населення (у перерахунку на хліб) у різних країнах. Розглянуто податок на додану вартість в Україні та інших країнах світу як важливий чинник ціни. Виявлено основні важелі стримання цін на хлібобулочні вироби, підвищення купівельної спроможності населення, що включають у себе заходи ресурсозбереження на ділянках технологічного ланцюгу «зерно-борошно-хліб», оптимізацію системи оподаткування продукції, механізм дотацій на хлібобулочні вироби у складі продовольчих дотацій для соціально незахищених верств населення, інвестиційно-інноваційне оновлення виробництва тощо.

Ключові слова: хлібобулочні вироби, ціни на хліб, купівельна спроможність, система оподаткування, податок на додану вартість, соціальний захист населення

BREAD PRICES AND CONSUMERS' PURCHASING POWER IN UKRAINIAN AND IN THE WORLD

O. Bokiý, Ph.D., Economics, Researcher,
Department of Economic Research,
Institute of Food Resources of HAAS

The aim of the study was to investigate price situation in the market of bakery products. The conditions for the implementation of social bakery products in Ukrainian, the difference in prices for similar products in retail chains were considered. The dynamics of prices in the chain «grain - flour - bread» was studied, economic and organizational discrepancies were revealed. Prices for grain, flour, bread, their ratio in Ukrainian and other countries of the world were compared and analyzed. The price trends of bakery products after the abolition of state regulation were investigated. International comparisons of wages, bread prices consumers' purchasing power (in terms of bread) have been conducted. The value added tax as an important price factor in Ukrainian and some other countries is considered. The basic levers of control of prices for bakery products, increasing the purchasing power of the population, including the «grain-flour-bread» resource saving measures at the process chain stations, optimization of production system of taxation, subsidy mechanism for bakery products as part of food subsidies for socially disadvantaged groups, investment-innovative production renewal, etc are unveiled.

Key words: bakery products, bread prices, purchasing power, taxation system, value added tax, social safety

В умовах зростання цін на хліб та зниження рівня купівельної спроможності населення все більшої актуальності набувають проблеми врегулювання цінової ситуації на ринку. При цьому важливими чинниками є взаємоузгодженість цінового ланцюга «зерно – борошно – хліб» та забезпечення соціального захисту населення. Враховуючи інтеграцію України до єдиного економічного простору Європейського Союзу, актуальними є питання міжнародних

порівнянь як цін на сировину і готову продукцію, так і їх співвідношення на ділянках технологічного ланцюгу. Корисним є досвід країн ЄС і США у питаннях застосування пільгової ставки податку на додану вартість для харчової продукції соціального призначення, важливого у сенсі соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінову ситуацію на ринку продовольства і, зокрема, хлібобулочних виробів розглядали у своїх працях О. Боднар [1], О. Васильченко [2], Н. Навольська [3], О. Шпичак [4] та інші вчені. Водночас, цінова ситуація на ринку хлібобулочних виробів потребує поглиблених досліджень, з урахуванням світового досвіду.

Мета статті – визначити шляхи встановлення рівноваги цінової ситуації на ринку хлібобулочних виробів, з урахуванням світового досвіду, вдосконалення механізму соціального захисту населення в умовах зростання цін на хліб, що сприятиме подоланню економіко-організаційних неузгодженостей у ціновому ланцюгу та зростанню купівельної спроможності населення України.

Виклад основних результатів дослідження. Ринок хлібобулочних виробів в Україні, як найбільш чутливий і соціально вразливий у продовольчій системі, тривалий час функціонував в умовах переважного державного впливу на систему ціноутворення. Місцевими органами встановлювалися граничні рівні цін і торговельної надбавки на основний асортимент продукції. І лише з жовтня 2016 р. (початку дії пілотного проекту щодо тимчасової відміни п. 12 додатку до Постанови № 1548 від 25.12.1996 р. (у частині обмежень граничних рівнів рентабельності і торговельної надбавки на продукцію соціального призначення) і у послідуєчому – прийняття Постанови КМУ від 07.06.2017 р. № 394 щодо остаточної відміни цих положень) почав діяти ринковий механізм ціноутворення на хлібобулочні вироби, який призвів до зростання цін на продукцію [5].

З метою соціального захисту населення, в областях України виробники пропонували обмежений асортимент продукції за соціальними цінами для реалізації малозабезпеченим верствам населення. Якщо у 2011 році частка соціальної продукції, ціни на яку обмежувалися державою, становила в різних областях України від 40 до 90% промислового асортименту, то нині продукція за соціальними цінами реалізується в обсягах до 10% промислової пропозиції в регіонах. Такий хліб випускається підприємствами за домовленістю з місцевими державними адміністраціями, за ініціативою власників підприємств та волонтерів.

Ціни на соціальну продукцію є нижчими ніж ціни у торговельній мережі в 1,6 – 2 рази (станом на лютий 2017 р., табл. 1).

Показовим є досвід столичного об'єднання «Київхліб», яке, за домовленістю із міською адміністрацією, реалізує продукцію через мережу фірмових точок продажу. Преференції виробникам – пільгові земельні ділянки під будівництво таких точок реалізації, швидке повернення коштів від реалізації продукції (1-3 дні). Для прикладу, термін повернення коштів за реалізовану хлібобулочну продукцію від мережі АТБ триває місяць, супермаркету «Новус» (позитивний приклад мережевих супермаркетів) – 1–2 тижні.

Хлібобулочні вироби за соціальними цінами у фірмових кіосках АТ «Київхліб» на етапі запровадження ініціативи була завжди присутня у точках продажу та завозилася тричі на день. Середньоденна реалізація одного закладу становила на початку 2017 р. 1,5 – 2 т хліба й батонів. У квітні – травні 2017 р. пропозиція зменшилася на 0,5 т на день, така продукція завозиться двічі на день через те, що умови її реалізації, за якими ціна не змінюється до кінця 2017 р., стали не вигідними. Попит бажаючих купити продукцію наразі не завжди задовольняється. Планувалося, що випуск такого хліба мав корелювати з часткою населення, що проживає за межею бідності, однак продукція пропонується всім бажаючим.

В інших областях України така продукція реалізується в обмеженій кількості як за ініціативою хлібопекарських підприємств, так і місцевих адміністрацій. Зокрема, підприємства об'єднання «Укрхлібпром» до 10% продукції (батонів, хліба пшеничного з борошна 1 сорту, хліба житньо-пшеничного) реалізують за соціальними цінами.

Аналіз цін на хлібобулочні вироби у соціальних магазинах і торговельних мережах, грн.

Показник	Хліб пшеничний, борошно 1 гатунку (0,65 кг)	Батон із борошна вищого гатунку (0,5 кг)	Хліб житньо-пшеничний (0,95 кг)	Хліб пшеничний із борошна 1 гатунку (0,65 кг)	Батон із борошна вищого гатунку (0,5 кг)	Хліб житньо-пшеничний (0,95 кг)	Хліб пшеничний із борошна 1 гатунку (0,65 кг)	Батон із борошна вищого гатунку (0,5 кг)	Хліб житньо-пшеничний (0,95 кг)
	Дати замірів			Дати замірів			Дати замірів		
	09.15	12.16	02.17	09.15	12.16	02.17	09.15	12.16	02.17
Ціна в соціальних магазинах	4,05	4,05	4,05	4,05	4,05	4,05	4,05	4,05	4,05
Супермаркет «Варус»	Відсутній аналог			4,99	5,77	6,89	7,59	8,69	9,99
% до попереднього періоду	-	-	-		15,6	1,2		-	-
Відносно соціальної ціни, разів				1,2	1,4	1,6	1,5		
Супермаркет «Білла»	6,45	6,79	8,49	5,09	6,19	7,09	7,35	6,45	6,79
% до попереднього періоду		5,3	25,0		21,6	14,5			5,3
Відносно соціальної ціни, разів	1,6	1,7	2,1	1,2	1,5	1,7	1,4	1,6	1,7
Супермаркет «АТБ»	5,99	6,65	7,70	5,1	5,75	6,55	7,35	5,99	6,65
% до попереднього періоду		11,0	1,16		12,7	1,14			11,0
Відносно соціальної ціни, разів	1,48	1,64	1,9	1,23	1,39	1,6	1,40	1,48	1,64

Джерело: сформовано автором за даними власних спостережень

Динаміка цін у ланцюгу «зерно-борошно-хліб» в Україні свідчить, що, відносно грудня 2014 р., у грудні 2017 р. роздрібні ціни на найбільш масову продукцію – хліб пшеничний з борошна першого сорту зросли в 1,9 рази, відповідно ціни виробників – в 2,1 рази, рис. 1.

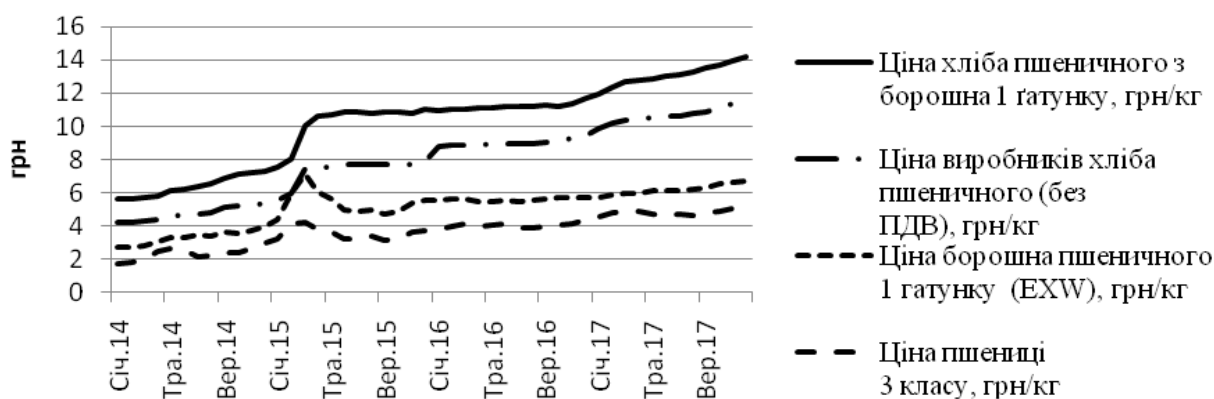

Рис. 1. Динаміка цін на зерно, борошно та хліб в Україні

Джерело: за даними АПК-інформ та Держстату України

У лютому 2015 р. ціна на пшеницю 3 класу «Ex Works» зросла майже на 50%, порівняно із січнем 2015 р. (до 5000 грн/т). Відповідно, ціни на борошно першого гатунку за означений

період зросли на 62,5% (до 7800 грн/т). Тобто, темпи зростання цін на борошно перевищували темпи зростання цін на пшеницю. Хлібопекарські підприємства реагували на підвищення цін на борошно та зерно з відставанням. Щоб затвердити підвищення цін на хліб простої рецептури, а іноді й на інші сорти хліба масового вжитку, у багатьох випадках потрібне було погодження з Антимонопольним комітетом та місцевими органами виконавчої влади. Мають місце диспропорції на ринку [6,7].

Істотне підвищення цін на продовольчу пшеницю та газ (відповідно у 1,3 і 1,5 раза у березні до лютого 2015 р.) спричинило одночасне зростання цін на борошно (на 37%), і, відповідно, роздрібних цін на хліб. (на 44%). Наступне зниження цін на сировину не забезпечило зниження роздрібних цін на хліб. Для усунення економіко-організаційних неузгодженостей варто створювати міжгалузеві узгоджувальні комісії цін, витрат і доходів із залученням виробників зерна, борошна, хліба, працівників торгівлі та незалежних експертів.

У грудні 2017 р. до грудня 2016 р. відбулося зростання: цін на пшеницю і борошно – відповідно а 17,2%, і 18,5%, цін виробників хліба пшеничного – на 21,4% і, відповідно роздрібних цін – на 21,5%. За цей же період індекс споживчих цін (інфляції) в Україні склав 183%. Тобто споживчі ціни зросли в 1,8 рази. Зважаючи на стримання цін на соціальну хлібобулочну продукцію впродовж багатьох років, цього слід було очікувати [7,8].

Під час дії пілотного проекту щодо тимчасової відміни державного регулювання цін на хліб, у четвертому кварталі 2016 р. ціни на хліб пшеничний з борошна першого гатунку зросли на 3,8%, ціни виробників – на 4%; найбільше зросли за цей час ціни на пшеницю – на 10% (табл. 2).

Аналіз міжнародних порівнянь свідчить, що ціна на хліб в Україні є найнижчою в Європі. Навіть у пострадянських країнах – Росії та Білорусі ціна вище відповідно в 1,8 і 1,2 рази (рис. 2). І це при тому, що ціни на українські пшеницю та борошно навіть вище за ціни на продукцію у близькому зарубіжжі.

Не відповідає світовим тенденціям співвідношення цін на пшеницю, борошно та хліб в Україні. Ціна вітчизняних виробників на пшеницю 3 класу (EXW) у грудні 2017 р. сягала 187 дол. США за тону, на борошно – 243 дол. США (співвідношення цін становило 1,3). У Російській Федерації ціни на пшеницю і борошно (у Центральному Федеральному окрузі) дорівнювали відповідно 152 і 224 дол. США/т (співвідношення цін на борошно та пшеницю –1,6). Ціни на продукцію наступної ланки ланцюгу переробки – борошно та хліб в Україні різняться в 1,7 рази, в Росії – в 2 рази, а в розвинених країнах – в 3-4 рази (рис. 2). Це свідчить про диспропорції у ціновому ланцюгу та недоотриману вартість продукції на кінцевому етапі переробки хліба в Україні [9].

Табл. 2

Зміна середніх споживчих цін на хлібобулочні вироби,% до попереднього місяця

	05.16	06.16	07.16	08.16	09.16	10.16	11.16	12.16	01.17
Хліб пшеничний з борошна вищого гатунку	-0,90	0,91	-0,59	-0,13	0,54	0,76	1,14	1,59	3,46
Хліб пшеничний з борошна I гатунку	-0,26	0,27	0,08	0,07	0,55	-0,50	1,29	2,80	2,26
Хліб житній, житньо-пшеничний	-0,67	0,67	-0,14	0,12	0,47	0,59	1,54	1,43	3,69
Батон	-0,41	0,41	0,27	-0,14	-0,23	0,89	1,52	1,67	1,74
Здобні вироби	-0,54	0,54	-0,51	0,94	1,41	0,29	2,05	1,49	6,95
Борошно пшеничне	0,09	-0,09	-0,09	-0,39	-0,79	0,63	0,99	0,67	-7,47

Джерело: сформовано автором за даними Держстату України

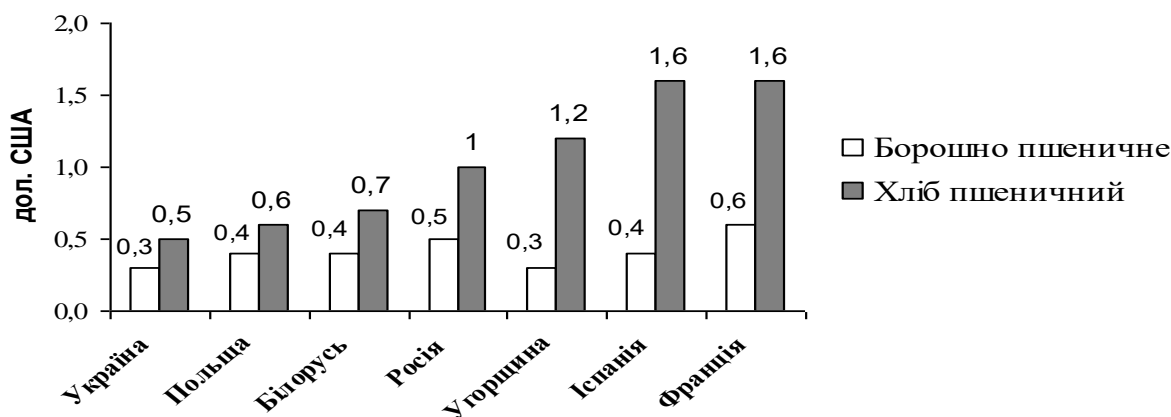

Рис. 2. Порівняння цін на хліб та борошно у країнах світу, дол. США/кг
Джерело: складено за даними посольств України у відповідних країнах за 2017 р.

Аналіз цін на хліб та купівельної спроможності населення в Україні та країнах світу виявив, що станом на 2017 рік купівельна спроможність українців у перерахунку на хліб була найнижчою серед країн, що досліджувалися (табл. 3) [7].

Відносно 2014 р., купівельна спроможність населення України у перерахунку на хліб знизилася в 1,7 раза і є найнижчою серед країн, що досліджувалися, незважаючи на найнижчу ціну хліба.

Вважаємо, що основними важелями стримання цін на хлібобулочні вироби та соціального захисту населення є: заходи ресурсозбереження на ділянках технологічного ланцюгу «зерно-борошно-хліб», оптимізація системи оподаткування продукції, механізм дотацій на хлібобулочні вироби у складі продовольчих дотацій для соціально незахищених верств населення, інвестиційно-інноваційне оновлення виробництва тощо.

Табл. 3

Заробітна плата та купівельна спроможність у 2017 р.
(в Україні та країнах світу)

	Україна	Польща	Угорщина	Іспанія	Франція	Білорусь	Росія
Заробітна плата, дол. США/міс.	226	1052	948	1942	2250	364	547
Ціна 1 кг хліба пшеничного, дол. США	0,53	0,56	1,16	1,56	1,58	0,67	1,01
<i>Відносно України, разів</i>		1,0	2,1	2,8	2,8	1,2	1,8
Купівельна спроможність, кг*	427	1879	817	1245	1424	544	542
<i>Відносно України, разів</i>		4,4	1,9	2,9	3,3	1,3	1,3
<i>Довідково:</i> купівельна спроможність у 2014 р., кг	736	нд	704	нд	708	797	540

* у перерахунку на 1 кг хліба пшеничного

Джерело: сформовано автором за даними посольств України та гіпермаркетів «Ашан» у зазначених країнах у 2017 р.

Корисним є досвід країн Європейського Союзу щодо зниженої ставки ПДВ на харчову продукцію соціального призначення, особливо зважаючи на домовленість про співпрацю між Європейським Союзом та Україною у сфері оподаткування. Це дозволить істотно знизити ціни і, відповідно, підвищити купівельну спроможність населення.

В Україні податок на додану вартість (20%) є одним із найвищих серед європейських країн, за винятком Данії (25%), Литви та Латвії (21%) і не коригується залежно від соціальної спрямованості [7].

Водночас, у більшості розвинених країн, незважаючи на переваги уніфікації, застосовується стандартна ставка ПДВ і декілька знижених ставок для харчових продуктів та соціально орієнтованих товарів та послуг (не більше двох, що становлять не менше 5%) (табл. 4). Зокрема, у Німеччині ставка ПДВ на соціально орієнтовані харчові продукти, товари і послуги дорівнює 7%, Словаччині – 10%, Польщі – 5%, Іспанії та Італії – 4%. У Республіці Білорусь для продовольчих товарів і товарів для дітей застосовується ставка ПДВ 10%, при стандартній ставці 20% [7, 10, 11].

Результативною є допомога найбіднішим верствам населення у США. У країні діють 16 федеральних продовольчих програм, які підтримують купівельну спроможність населення, надають можливість його найбіднішим верствам отримувати доступ до повноцінного харчування. У середині дев'яностих років минулого століття на них витрачалося майже 4,5% федерального бюджету. До найбільш дієвих належать програми, що стимулюють попит на продовольчому ринку: «продовольчих талонів» (що становить більше ніж 2/3 загального бюджету усіх федеральних програм); WIC (жінки, немовлята, діти) – програми допомоги «дитячого харчування», «матері і дитини» (разом становлять більше ніж 30% федеральних програм); продовольча програма для дітей та дорослих (Child and Adult Care Food Program); програми «прямого розподілу продуктів» та стимулювання збуту продовольства тощо [12, с. 312, 13, с. 283–284].

Табл. 4

Ставки податку на додану вартість в Україні та країнах світу

Країна	Звичайна ставка ПДВ, %	Знижена ставка ПДВ ¹	Знижена ставка ПДВ ²
Австрія	20	13	10
Білорусь	20	10	0,5
Данія	25	-	-
Іспанія	21	10	4
Італія	22	10	5; 4
Латвія	21	12	-
Литва	21	9	5
Молдова	20	8	5
Німеччина	19	7	-
Норвегія	25	15	11; 8
Польща	23	8	5
Росія	18	10	-
Словаччина	20	10	-
Угорщина	27	18	5

Джерело: [11]

^{1, 2} - занижені ставки ПДВ, залежно від групи товарів

В Україні діють соціальні картки містян («картка одесита», за якою можливо придбати за соціальними цінами ліки та набір продуктів, «картка киянина» тощо). Водночас вважаємо, що продовольчу підтримку малозабезпеченим верствам населення варто посилити.

Важливо відмітити і позитивні тенденції в Україні. Країна у рейтингу «Оподаткування 2018» піднялася з 84 місця у 2017 р на 43 місце серед 190 країн. За даними експертів [14], загальне податкове навантаження в Україні знизилось переважно за рахунок зниження єдиного соціального внеску з 2017 року. Загалом, загальне податкове навантаження в Україні становить 37,8%, в Європейському Союзі – 40,5%. У світі цей показник дорівнює в середньому 39,6%. Позитивний тренд Україна показує відносно кількості податкових платежів на рік – їх п'ять, при середньому показнику в світі – 24, в ЄС – 12.

Висновки

На етапі ринкового ціноутворення на хлібобулочні вироби важливо забезпечити паритет цін на всіх ділянках продуктового ланцюгу «зерно-борошно-хліб» та подолати економіко-організаційні неузгодженості. Незважаючи на невисоку ціну на хліб в Україні

порівняно з європейськими країнами, купівельна спроможність вітчизняних споживачів (у перерахунку на хліб) є найнижчою і зменшилася у 2017 р. відносно 2014 р. в 1,7 раза. Основні важелі стримання цін на продукцію включають у себе заходи ресурсозбереження на ділянках технологічного ланцюгу «зерно-борошно-хліб», оптимізацію системи оподаткування продукції, інвестиційно-інноваційне оновлення виробництва тощо. Важливо також запровадити дієвий механізм сплати адресних дотацій на хліб у складі продовольчих дотацій для соціально незахищених верств населення, створити сприятливі умови виробникам та реалізаторам соціальної продукції. В умовах інтеграції України до європейської спільноти, корисним і своєчасним є досвід країн ЄС та США, зокрема у частині зниження ПДВ на соціальну продукцію, продовольчої підтримки населення. Можна прогнозувати, що втрати бюджету буде компенсовано за рахунок збільшення обсягів продаж, підвищення купівельної спроможності українців.

Використані джерела

1. Боднар, О. В. Функціонування механізму ціноутворення на продукцію галузі рослинництва в умовах невизначеності та ризику / О. В. Боднар // Економіка та управління АПК. – 2015. – № 1. – С. 33-36.
2. Васильченко, А. Н. Некоторые особенности функционирования рынка хлеба в Украине / А. Н. Васильченко // Хранение и переработка зерна. – 2013. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrhlbprom.org.ua/ua/publikaciii/jurnal_hranenie_i_pererabotka_zerna_no3_mart_2013.html.
3. Навольська, Н. В. Дослідження ринку хліба і хлібобулочних виробів в Україні. / Н. В. Навольська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/93.pdf>.
4. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків рослинницької продукції в Україні та світі : монографія / О. М. Шпичак, Ю. О. Лупенко, О. В. Боднар та ін.; за ред. О.М. Шпичака. – К. : «ННЦ»ІАЕ», 2015. - 336 с.
5. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів): постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Бокій, О. В. Споживання хліба і хлібопродуктів та купівельна спроможність населення України / О. В. Бокій // Економіка АПК. – 2016. – № 1. – С. 48–55.
7. Бокій, О. В. Цінові тренди хліба та соціальний захист населення в Україні та світі / О.В. Бокій//Вісник харчової промисловості. Хлібопекарська галузь. – 2018. – №10. – С.15–17.
8. Офіційний сайт Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Офіційний сайт АПК Інформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.apk-inform.com/ru/prices>.
10. Карпенко, С. П. Оподаткування доданої вартості: європейський досвід та українські реалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3650>.
11. В 5 раз выше чем в Польше. В Украине налоги на продукты питания одни из самых больших в ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asn.in.ua/ru/news/publishing/114447-v-ukraine-nalogi-na-produkty-pitanija-v-5-raz-vysh.html>.
12. Харчова промисловість України : стратегічні аспекти розвитку : монографія / за заг. ред. акад. НААН Я. М. Гадзала; Інститут продовольчих ресурсів НААН. – К. : Аграр. наука, 2016. – 380 с.
13. Кирилюк Є. М. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем: монографія / Є. М. Кирилюк. – К. : КНЕУ, 2013. – 571 с.
14. Україна вдвічі покращила позицію в рейтингу оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asn.in.ua/ru/news/publishing/114447-v-ukraine-nalogi-na-produkty-pitanija-v-5-raz-vysh.html>.

References

1. Bodnar, O. V. 2015. Funkcionuvannya mexanizmu cinoutvorenniya na produkciyu galuzi rosly`nny`cz'tva v umovax nevy`znachenosti ta ry`zy`ku. – Functioning of the mechanism of pricing for the products of the crop industry in conditions of uncertainty and risk – Ekonomika ta upravlinnya APK – economics and management of AIC. 1: 33–36 (in Ukrainian).
2. Vasil'chenko, A. N. 2013. Nekotorye osobennosti funkcionirovaniya rynka hleba v Ukraine. Nekotorye osobennosti funktsionirovaniya rynka hleba v Ukraine – Some features of the functioning of the bread market in Ukrainian. Hranenie i pererabotka zerna – Storage and processing of grain. 3. Available at: http://ukrhliprom.org.ua/ua/publikaciii/jurnal_hranenie_i_pererabotka_zerna_no3_mart_2013.html (in Russian).
3. Navolska, N.V. 2016. Doslidzhennya ry`nku xliba i xlibobulochny`x vy`robiv v Ukrayini. – Investigated of the market of bread and bakery products in Ukrainian. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/93.pdf> (in Ukrainian).
4. Analiz potочноyi kon'yunktury` i prognoz ry`nkiv rosly`nny`cz`koyi produkciyi v Ukrayini ta sviti: monografija, 2015 – Analysis of the market situation and forecast of crop production markets in Ukrainian and in the world: monografia, 2015 / Lupenko Ju. O., Shpychak O. M. [ta in.]; za red. O. M. Shpychaka: Kyiv : NNC «IAE», 335 (in Ukrainian).
5. Pro vstanovlennya povnovazhen` organiv vy`konavchoyi vlady` ta vy`konavchy`x organiv mis`ky`x rad shhodo reguluvannya cin (tary`fiv): postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 25 grudnya 1996 roku # 1548. Baza dany`x «Zakonodavstvo Ukrayiny`». – On the establishment of powers of executive authorities and executive bodies of city councils to regulate prices (tariffs): Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 25, 1996, No. 1548. Available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian).
6. Bokiy, O. V. 2016. Spozhy`vannya xliba i xliboproduktiv ta kupivel`na spromozhnist` naselennya Ukrayiny`. – Consumption of Bread and Bread Products and consumers' in Ukrainian. Ekonomika APK – Economy of AIC. 1: 48–55. (in Ukrainian).
7. Bokiy, O. V. 2018. Cinovi trendy` xliba ta social`ny`j zaxy`st naselennya v Ukrayini ta sviti. – Price trends of bread and social protection of the population in Ukrainian and in the world. Visny`k xarchovoyi promy`slovosti. Xlibopekars`ka galuz`. 10:15–17 (in Ukrainian).
8. Oficijny`j sajt Derzhstatu Ukrayiny`. – Official site of the State Statistics Committee of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
9. Oficijny`j sajt APK Inform. – Official site of APK Inform, available at: <https://www.apk-inform.com/ru/prices> (in Ukrainian).
10. Karpenko, S. P. Opodatkuvannya dodanoyi vartosti: yevropejs`ky`j dosvid ta ukrajins`ki realiyi. – Value-added tax: European experience and Ukrainian realities. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3650> (in Ukrainian).
11. V 5 raz vyshe chem v Pol'she. V Ukraine nalogi na produkty pitanija odni iz samykh bol'shix v ES. – 5 times higher than in Poland. In Ukrainian, food taxes are among the largest in the EU. Available at: <http://asn.in.ua/ru/news/publishing/114447-v-ukraine-nalogi-na-produkty-pitanija-v-5-raz-vysh.html> (in Russian).
12. Kharchova promy`slovist` Ukrayiny` : strategichni aspekty` rozvy`tku : monografiya, za zag. red. akad. NAAN Ya. M. Gadzala, 2016. – Food industry of Ukraine: strategic aspects of development: monograph, for the gen. edit acad. NAAC Ya. M. Gadzala, 2016 / Insty`tut prodovol`chy`x resursiv NAAN – Institute of Food Resources NAAS – K.: Agrar. Nauka – Agrarian science, 380 (in Ukrainian).
13. Kirilyuk, E. M., 2013. Agrarniy rinok v umovah transformatsiyi ekonomichnih sistem : monografiya – Agrarian market in the conditions of transformation of economic systems: monograph. Kyiv, KNEU, 571 (in Ukrainian).
14. Ukrayina vdvichi pokraschila pozitsiyu v reytingu opodatkuvannya. – Ukraine has improved its position in tax rating twice. Available at: <http://asn.in.ua/ru/news/publishing/114447-v-ukraine-nalogi-na-produkty-pitanija-v-5-raz-vysh.html> (in Ukrainian).